

система церковно-державних відносин в Україні — це книга з відкритим фіналом. І писатиметься вона разом з розширенням і вдосконаленням всієї правової бази, реформою судової системи, розвитком спеціальних галузей права, принциповим підвищенням ефективності виконавчої влади.

Сергій Здіорук, Олена Здіорук

**ЗАКОНОДАВЧІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ
ДЕМОКРАТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ЄВРОПИ У СФЕРІ СВОБОДИ СОВІСТІ**

Прийняття Конституції України закріпило високі стандарти у галузі прав людини і національностей, що стосуються свободи совісті та віросповідань. Таким чином, норми Хартії прав людини стають невід'ємною частиною корпусу національного законодавства Української держави. І це відродно, оскільки чим надійніше гарантовані широкі права людини і громадянина в Україні, тим стабільнішим є поступ української нації з природньою інтеграцією її в європейську і світову спільноту.

Державно-церковні відносини мають багату історію у нашій Державі, яка стала християнською понад тисячу років тому. Був час, коли церковне право регулювало цивільні правовідносини не лише вірних Православної Церкви, а й всіх громадян. Аналіз сучасного правового поля України свідчить про ряд проблем правовідносин суб'єктів права, які з необхідністю входять до компетенції як конституційного, цивільного, так і церковного права, зокрема проблеми національних меншин, сім'ї, моралі, міжнародних і міжнаціональних шлюбів, прав дитини, жінок, військової та альтернативної служби тощо.

Якщо Церква враховує інтереси нації, то вона, природньо, підтримує прагнення розбудувати власну державу, як цивілізований інструмент реалізації її життєвих інтересів. Та вельми часто Церква відображає не інтереси нації, на теренах якої вона функціонує, а свої лишень власні інтереси, а досить часто - й інтереси іншої нації (представники або вихідці якої домінують в її духовному істеблiшменті). В Україні ця негативна специфіка підкріплена ще й тим, що протягом більш як тисячі років релігійні центри, яким підпорядковувалися Українські Церкви, знаходилися поза її межами. Так, весь могутній арсенал Православної Церкви сповна був використаний для русифікації українців і навіть зміни їх глибинних ментальних структур. Саме тому таким значимим і таким болісним для українського народу є процес становлення його державності та невід'ємного атрибута суверенності - самостійної Помісної Церкви.

Предметом нашої статті є взаємовплив міжнародного і національного права та захист прав людини в Україні у відповідності з ними.

Конституція України (прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року). Особливістю її є те, що ст. 34 гарантує право на свободу думки і слова, а ст. 35 гарантує право на свободу совісті та релігії. Але в цілому норми цих статей Конституції повністю вичерпують як вимоги ст.ст. 1, 2, 7, 16, 18, 19, 26 і 29 Загальної декларації прав людини, так і ст. 9 Європейської Конвенції про захист прав людини. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Частина 2 ст. 35 Конституції накладає обмеження на вищевикладене право, яке може бути здійснене лише законом в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я та моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Такі заборони (із зазначених мотивів й встановлені законом і необхідні в демократичному суспільстві) відповідають ст. 29 Загальної декларації прав людини і п.2 ст. 9 Конвенції.

Частина 3 ст. 35 Конституції України унормовує, що жодна релігія не може бути державною чи обов'язковою, а частина 4 ст. 35 Конституції гарантує, що в разі коли виконання військового обов'язку громадян суперечить їх релігійним переконанням, то його виконання може бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Подібна гарантія не є прямою вимогою ст. 18 Декларації та ст. 9 Конвенції, але Україна має Закон "Про альтернативну (невійськову) службу", який забезпечує ці права громадян. Це свідчить про високу відповідальність Української держави перед своїми громадянами у сфері забезпечення їх прав і свобод та реальну демократичну політику згідно з рекомендаціями Ради Європи.

Основою, що визначає правовий зв'язок особи та Української Держави є Закон України "Про громадянство України" від 8 жовтня 1991 року N 1636-ХІІ (ВВР.- 1991 р., № 50.- Ст.701), із деякими змінами і доповненнями, внесеними опісля постановами Верховної Ради України.

Оскільки право на громадянство є невід'ємним правом людини, то характеристики та

вимоги згідно з якими особа може набути громадянство є вельми значимим показником демократичності суспільства і країни. Всі особи, які проживали і проживають на території України користуються в повній мірі рівними правами незалежно від їхніх світоглядів та релігійних переконань чи віросповідань, що є у повній відповідності зі ст.ст. 1, 6 і 15 Декларації та ст. 9 Конвенції.

Більше того, права громадян підкріплені ще однією надзвичайно важливою гарантією. Стаття 4 Закону надає кожному право скористатися всім багатством демократичних надбань Європи і всього світу. Згідно з нормою даної статті міжнародні договори України мають пріоритет перед суто національним законодавством, а тому якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, то застосовуються правила міжнародного договору.

Для України, як держави, що пережила всі жахи тоталітарного правління та репресії комуністичного режиму надзвичайно важливими є заходи здійснювані для національного примирення різних поколінь і верств населення. Таким високогуманним актом стало прийняття Верховною Радою України Закону *“Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”* від 17 квітня 1991 року (ВВР 1991. - № 22, ст.262), із певними змінами і доповненнями, внесеними в нього деякими наступними Законами України.

Так, відповідно до ст.ст. 2, 6 і 11 Декларації і ст. 9 Європейської Конвенції ст. 3 Закону України реабілітувало всіх громадян, які були репресовані з релігійних мотивів, а ст. 4 цього ж Закону поновила реабілітованих в усіх громадських правах, у тому числі і в праві проживання в населених пунктах і місцевостях, в яких вони постійно проживали до репресій, поширивши це право також і на членів їх сімей.

Базовим законом в Україні у сфері забезпечення свободи думки, совісті та релігії є Закон України *“Про свободу совісті та релігійні організації”* від 23 квітня 1991 року (ВВР.- 1991.- № 25. - Ст.283), із змінами і доповненнями, внесеними Законами України:

від 19 лютого 1992 року № 2140-ХІІ, ВВР 1992 р., № 20, ст.277;

від 23 квітня 1992 року № 2295-ХІІ, ВВР 1992 р., № 30, ст.418;

від 5 травня 1993 року № 3180-ХІІ, ВВР 1993 р., № 26, ст.277;

від 23 грудня 1993 року № 3795-ХІІ, ВВР 1994 р., № 13, ст. 66;

від 22 грудня 1995 року № 498/95-ВР, ВВР 1996 р.

і Декретом Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року № 12-92, ВВР 1993 р., № 10, ст.76

Стаття 1 проголошує, що завданнями цього Закону є: гарантування права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права; забезпечення відповідно до Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та норм міжнародного права, визнаних Україною, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії; визначення обов'язків держави щодо релігійних організацій; визначення обов'язків релігійних організацій перед державою і суспільством; подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви; гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання.

У повній відповідності до ст.ст. 2 і 18 Декларації і п.1 ст. 9 Конвенції Закон України (ч. 1 ст. 3) забезпечує право на свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляючи релігійні культу.

Оскільки ст. 29 Декларації і п. 2 ст. 9 Конвенції допускає встановлення законом обмежень необхідних в демократичному суспільстві, то ч. 4 ст. 3 Закону підкреслює, що здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України.

Пункт 2 ст. 9 Конвенції на відміну від інших її статей (наприклад ст.ст. 10; 11) не має в переліку інтересів необхідних для обмежень в демократичному суспільстві поняття “державна безпека”. Саме тому, очевидно, ч. 4 ст.3 Закону в своєму переліку обмежень має визначення “громадська безпека”, яке цілком корелює з визначенням п.2 ст. 9 Конвенції “громадський спокій” та з визначенням п. 2 ст. 29 Декларації “громадський порядок”. Адже, ймовірно, що “спокою” без “безпеки” бути не може, але навпаки можливе. Тобто поняття “громадський спокій” з юридичної і політологічної точок зору більш “жорстке” у порівнянні з поняттями “громадська безпека” і “громадський порядок”. Громадська безпека та певний порядок є навіть і тоді, коли “спокою”, як такого, немає. Певні громадські хвилювання і навіть заворушення, якщо вчасно аналізується конфліктна ситуація та не порушується в цілому рівновага системи, є цілком безпечними й упорядкованими. Проте подеколи вони можуть навіть стати

стимулятором певних громадських реформ і трансформацій.

Отже, щодо обмежень то Закон України є навіть більш “м’якішим”, ніж норми Декларації і Конвенції.

Частина 2 ст. 4 Закону вказує, що будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов’язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Частина 3 ст. 8 Закону України закріплює норму, яка не зможе забезпечити виконання ст. 12 Декларації і п.2 ст. 9 Конвенції. А саме: повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов’язковим. Але в таких випадках державні органи не мають повної інформації щодо теоретичних та ідейних засад, а також практичної діяльності певних релігійних громад, які можуть порушувати здоров’я, права та свободи інших людей.

В подібну ж колізію входить ч.3 ст. 9 Закону з п. 2 ст. 9 Конвенції. В Законі стверджується, що не регламентовані законом відносини держави з релігійними управліннями і центрами, в тому числі й тими, що знаходяться за межами України, регулюються відповідно до домовленостей між ними і державними органами. Але державні органи в окремих випадках самі можуть порушувати Конституцію і закони України. Тим паче, що згідно зі ст. 29 цього Закону державний контроль за додержанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації здійснюють місцеві Ради народних депутатів та їх виконавчі комітети. Згідно з новою Конституцією України тут необхідні зміни, які очевидно будуть покладені в Законах України про місцеві державні адміністрації та місцеве самоврядування.

По-перше виконавчі комітети по суті самі були та ще й є державними органами, а тому без судового забезпечення їхній контроль не ефективний. А, по-друге, у зв’язку з прийняттям Конституції України роль рад та їх виконкомів зовсім змінюється. Вони стають органами суто місцевого управління. Відтак забезпечити контроль вони не здатні.

Саме тому вважається доцільним рекомендувати верхній Раді України докорінно змінити вищеописані норми Закону, привівши їх у відповідність з чинною Конституцією України і, зрозуміло, Загальною декларацією прав людини та Європейською Конвенцією про захист прав людини.

Так, ч.3 ст. 9 Закону могла би мати таке формулювання: “Не регламентовані законом відносини держави з релігійними управліннями і центрами, в тому числі й тими, що знаходяться за межами України, регулюються відповідно до домовленостей між ними і державними органами на основі Конституції та законів України.” В такому разі сваволя “державних органів” чітко обмежувалась би законом.

Для діяльності релігійних організацій вельми важливими є регламентування підстав на основі яких можливе припинення їхньої діяльності. Стаття 16 Закону дає вичерпний перелік таких підстав. Першочергово це добровільні зміни, які можуть бути зумовлені внутрішнім життям релігійної організації. Діяльність релігійної організації може бути припинено у зв’язку з її реорганізацією (поділом, злиттям, приєднанням) або ліквідацією. Реорганізація або ліквідація релігійної організації здійснюється відповідно до її власних настанов (ч. 2 ст. 16). І лише в разі порушення релігійною організацією, що є юридичною особою, положень цього Закону та інших законодавчих актів України її діяльність може бути припинено також за рішенням суду (ч. 3. ст. 16). У судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у випадках: 1) вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена статтями 3, 5 і 17 цього Закону.

Так, стаття 3 Закону гарантує право на свободу совісті кожному громадянину в Україні. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором. Разом з тим ніхто не може встановлювати обов’язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Саме фактор примусовості до зміни переконань чи віросповідання в діяльності суб’єктів правовідносин може стати предметом розгляду суду.

Стаття 5 підкреслює, що держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відому і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії. Усі віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень одного

віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається.

Релігійні організації не виконують державних функцій, але релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації. І хоча релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади та не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів, але священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами.

Оскільки Закон надає такі широкі можливості як для колективної діяльності релігійних організацій, так і для індивідуальної діяльності їх священнослужителів, то, природньо, що тут же унормовується захист інтересів та законних прав інших суб'єктів правовідносин. Так, релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, в будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невірних і віруючих інших віросповідань. Релігійна організація зобов'язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку. Саме недотримання релігійними організаціями чч. 7 і 8 ст. 5 може стати приводом для судового розгляду такої незаконної діяльності релігійної організації чи громади з наступним обмеженням або заборонаю її діяльності.

Стаття 17 передбачає судовий розгляд діяльності релігійної організації у випадках порушення норм, що регулюють користування майном, яке є власністю держави, громадських організацій або громадян.

Необхідно підкреслити особливість майнового стану релігійних організацій в Україні. Внаслідок надзвичайно жорстоких репресій комуністичного і російського шовіністичного режиму щодо Українських Церков протягом 75-и років *майновий стан релігійних організацій в Україні* зазнав неймовірних втрат, а тому при відновленні діяльності багатьох тисяч національних релігійних громад в Україні вони поневолі мали майнові колізії, які призводили до численних конфліктів як між самими Церквами та їх парафіями (місцевими громадами), так і поміж ними та світськими організаціями (які на той час володіли або користувалися тим майном) чи подекуди навіть владними структурами.

Такий стан був характерний для 1989-1991 років. Нині, значною мірою завдячуючи, прийнятому 1991 року Верховною Радою України Закономі *“Про свободу совісті та релігійні організації”*, а особливо дії наступних змін і доповнень до нього, внесених Законами України № 2295 від 23.04.1992 р., № 3180 від 05.05.1993 р. та № 3795 від 23.12.1993 р., конфлікти, стимульовані майновими колізіями, вичерпуються, а існуючі непорозуміння та суперечності вирішуються згідно з чинним законодавством.

Так ось для надійного захисту майнових прав усіх правосуб'єктів ч. 8 ст. 17 передбачає, що договори про надання в користування релігійним організаціям культових та інших будівель і майна можуть бути розірвані або припинені в порядку і на підставах, передбачених цивільним законодавством України. А оскільки самовільне захоплення культових будівель чи привласнення культового майна не допускається, то з цих мотивів можливий судовий розгляд такої антизаконної діяльності релігійних організацій з винесенням рішення про обмеження їх дієздатності чи розпуску. У разі якщо судом буде прийняте рішення про припинення діяльності релігійної організації, майнові питання вирішуються відповідно до її статуту (положення) і чинного законодавства (ст. 20).

Після припинення діяльності релігійних організацій майно, надане їм у користування державними, громадськими організаціями або громадянами, повертається його колишньому власнику. На майно культового призначення, що належить релігійним організаціям, не може бути звернене стягнення за претензіями кредиторів. При відсутності правонаступників майно релігійної організації, що припинила свою діяльність, переходить у власність держави.

У разі припинення діяльності релігійної організації у зв'язку з порушенням цього Закону та інших законодавчих актів України майно, що перебуває в її власності, за винятком культового, може безоплатно переходити у власність держави. Культове ж майно передається іншим релігійним організаціям.

Таким чином, обмеження, що накладаються на діяльність релігійних організацій з вищеписаних мотивів цілком відповідають Декларації та ч.2 ст. 9 Європейської Конвенції про захист прав людини.

Наступні випадки діяльності релігійних організацій, які передбачають судовий їх розгляд та можливе припинення функціонування, регламентуються ч.4 ст.16: поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи; систематичне порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо); спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій.

Суд розглядає справу про припинення діяльності релігійної організації порядком позовного провадження, передбаченого Цивільним процесуальним кодексом України, за заявою органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, або ж прокурора.

Відтак, цей перелік знаходиться, як бачимо, у відповідності з Декларацією та Конвенцією.

В розвиток окремих положень Конституції і Закону України “*Про свободу совісті та релігійні організації*” та для більш широкого й гарантованого забезпечення прав і свобод громадян положення, що стосуються свободи думки, совісті та релігії, включені до ряду інших законів України.

Народ, як першоджерело влади, регламентується у своїй політичній діяльності Законом України “*Про об'єднання громадян*” від 16 червня 1992 року № 2460-ХІІ, (ВВР 1992 р., № 34, ст.504), із змінами і доповненнями, внесеними: Законом України від 11 листопада 1993 року № 3582-ХІІ, ВВР 1993 р., № 46, ст.427.

Згідно з ч. 1 ст. 4 не підлягають легалізації, а діяльність легалізованих об'єднань громадян забороняється у судовому порядку, коли їх метою є розпалювання національної та релігійної ворожнечі або ж обмеження загальноновизнаних прав людини.

Згідно з методикою ООН вагомим показником людського розвитку є рівень освіти нації. В свою чергу рівень і якість освіти нації значною мірою залежать від того, чи відкритою є національна система освіти; чи здатна вона органічно включати в себе кращі зразки світового досвіду; чи максимально використовується УВЕСЬ без купюр духовно-історичний досвід самої нації з залученням до освітніх і виховних процесів усіх пластів національної інтелектуальної еліти, включаючи й релігійних діячів, а чи ж, навпаки, система є автаркічною, й відтак догматично закостенілою, подібно тому як це було в певних галузях освіта та виховання при комуністичному режимі в СРСР. Особливо відчутним це було в гуманітарній сфері, яка максимально опиралася на ідеологічні постулати, не рахуючись з новими реаліями поступу суспільства. Така закостеніла теорія й практика значною мірою наблизили крах тоталітарної радянської імперії.

Україна прийняла власний Закон “*Про освіту*” 23 травня 1991 року, (№ 1060-ХІІ.- ВВР 1991.- № 34.- С.451), який в частині забезпечення прав людини і, зокрема, вимог п.п. 1 і 2 ст. 26 Декларації та ст. 9 Європейської Конвенції знаходиться у повній відповідності. Диспозиція статті 23 Закону України “*Про освіту*” утворює священнослужителів суб'єктами навчально-виховного процесу нарівні з діячами науки, культури, працівниками державних і громадських організацій. Дія подібних норм законів України є надзвичайно плідною, оскільки повертає священство до лона національної інтелігенції.

Відповідає високим світовим стандартам, зокрема, п.п. 1 і 3 ст. 26 Декларації, також ст.3 Закону, п. 1 якої гарантує право всіх громадян на БЕЗКОШТОВНУ ОСВІТУ в усіх державних навчальних закладах, незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

Стаття 9 Закону підтверджує право релігійних організацій мати власні навчальні заклади, Що цілком задовольняє норму ст. 18 Декларації і п. 1 ст. 9 Конвенції щодо права сповідувати свою релігію одноосібно чи разом з іншими людьми.

Міжнародна хартія прав людини (зокрема ст. 18 Загальної декларації прав людини у галузі права на свободу совісті та релігії) ставить високі вимоги до гарантії прав особи і громадянина. Звичайно, значна частина законів України відповідає нормам міжнародного права. Відома, наприклад, оцінка верховного комісара НБСЄ пана Ван дер Стула щодо українського законодавства у галузі забезпечення прав національних меншин, яке на його думку, є зразком для багатьох країн Європи.

Закон України “*Про національні меншини в Україні*” від 25 червня 1992 р. також відповідає Декларації і Конвенції. Характерною щодо цього є ст. 6 Закону, яка гарантує відповідні права всім національним меншинам в Україні.

Вирізняється демократичністю також Закон України “*Про загальний військовий обов'язок і військову службу*” від 25 березня 1992 р. По-перше, він дозволяє альтернативну (невійськову) службу з релігійних мотивів. По-друге, надає відстрочку від призову від призову на строкову військову службу громадянам за рішенням районної (міської) призовної комісії, які навчаються у всіх духовних навчальних закладах. По-третє, звільняє від призову на строкову військову службу (невійськову) службу громадян, які мають духовний сан і штатну посаду в одній із зареєстрованих релігійних конфесій, що є далеко не в кожній європейській державі.

Відразу ж після Всенародного референдуму (01 грудня 1991 року) Верховна Рада України 12 грудня 1991 року прийняла Закон “*Про альтернативну (невійськову) службу*”, що стало справжнім проривом комуністичних ненависницьких стереотипів щодо релігії. (Див.: Закон України “Про

альтернативну (невійськову) службу” від 12 грудня 1991 року № 1975-ХІІ, (ВВР 1992, № 15, ст.188).

Але комуністична ворожість до віросповідних переконань ще спрацювала. Стаття 6 цього Закону є завуальованою дискримінацією саме за релігійні переконання, адже її норма утверджує термін альтернативної служби у 2 рази довший, ніж дійсної строкової військової служби. Норма ж ст. 2 визначає, що суб'єктами даних правовідносин є громадяни України, що належать до релігійних організацій, за віровченням яких недопустимо користування зброєю та служба у війську. Але ж праця на будові, у сільському господарстві чи санітарна служба у шпиталях і лікарнях також потребують значної віддачі сил, а тому ми вважаємо, що Верховній Раді України слід внести поправки до Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу", яка урівнювали б терміни альтернативної і дійсної строкової військової служб. Хоч зауважимо тут, що ряд європейських країн також передбачають своїми законами термін альтернативної (невійськової) служби більший, аніж військової. Тому в цілому український Закон повністю відповідає міжнародним стандартам.

Надзвичайно важливо, що Українська держава не лише декларує, а й гарантує права на свободу думки, совісті та релігії, маючи для цього відповідні механізми, включаючи й адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення прав людини.

Так, *Карний кодекс України, Особлива частина*, глава І (Главу І викладено в редакції Закону № 2468-12 від 17.06.92) у статті 66 передбачає суворі покарання за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної приналежності чи ставлення до релігії.

Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі і гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями, а так само пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх расової, національної приналежності або ставлення до релігії караються позбавленням волі терміном до трьох років, або виправними роботами до одного року, або штрафом до п'яти з половиною офіційно встановлених мінімальних розмірів заробітної плати.

Ті ж дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а так само вчинені посадовою особою, караються позбавленням волі терміном до п'яти років, або виправними роботами до двох років, або штрафом до одинадцяти офіційно встановлених мінімальних розмірів заробітної плати.

Дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, які були вчинені групою осіб або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, караються позбавленням волі терміном від трьох до десяти років. (Змінено згідно з Указом ПВР № 7373-11 від 14.04.89; Законами № 1546-12 від 12.09.91; № 2468-12 від 17.06.92)

Треба мати на увазі, що з виходом на політичну арену України не лише Церков та їх лідерів, а й партій, рухів і підприємців, орієнтованих на релігійні цінності, колосально зростає політичний інтерес усіх політичних сил (включаючи крайніх лівих і крайніх правих) до релігійних рухів, Церков та їх потенцій. Особливо значимо це під час виборчих кампаній, які проходять у суспільстві із зародковими формами багатопартійності і пануванням тоталітаристської психології мас, здобреної, на жаль, радянськими люмпенськими стереотипами. Вибори ж завше вагомо визначатимуть майбутні долі України.

Отже, у світлі означеного більш поважно постає проблема найшвидшої інтеграції України у світове співтовариство. Релігія відіграє тут значну роль, яку так важливо гарантувати законами. Відтак ми бачимо необхідність продовження реформування Української правової системи, починаючи з виборчих законів і зокрема корпусу законів, які регулюють основні права і свободи громадян України.

Саме тому нині має проводитися активна дослідницька і законотворча діяльність, яка допоможе розв'язати проблеми цивілізованого співжиття громадян України. Причому, максимум уваги повинно бути приділено якраз етноконфесійній специфіці релігії та полагожденню взаємин із відповідними національними Церквами, оскільки суто національні права меншин та громадян в цілому в Україні забезпечені законодавчо практично повністю.

Держава ж, проводячи відповідну політику щодо релігійної сфери у нинішній ситуації, звичайно, має володіти відомою дипломатичністю; але при цьому не повинні існувати якісь відступи від закону, а виявлятися чітка визначеність, послідовність і твердість в орієнтації на кращі світові стандарти і, природньо, гарантуватися реалізація власних національних інтересів, що стане вагомим кроком для вступу України до Ради Європи.